

Világgazdasági Tanszék

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Gál Zsolt

**Bevándorlás az Amerikai Egyesült Államokban és az
Európai Unióban**

Enyhíti vagy elmélyíti az öregedés okozta problémákat?

című Ph.D. értekezéséhez

Témavezető:

Dr. Palánkai Tibor, akadémikus
egyetemi tanár

Tartalomjegyzék

1. Kutatási előzmények és a téma indoklása.....	2
2. Felhasznált módszerek.....	3
3. Az értekezés eredményei.....	5
3.1. Az öregedés okozta problémák mértéke Európában és Amerikában.....	5
3.2. Munkaerőpiac az Egyesült Államokban és az Európai Unióban.....	5
3.3. Bevándorlás és a jóléti állam.....	7
3.4. A bevándorlók összetétele.....	8
3.5. A fiskális mérleget meghatározó tényezők.....	9
3.6. A fiskális mérleg Amerikában és Európában.....	10
3.7. Multikulturalizmus vagy integráció.....	13
4. Következtetések összegzése, politikai ajánlások.....	15
5. Főbb hivatkozások.....	18
6. A témakörrel kapcsolatos saját publikációk.....	20

1. Kutatási előzmények és a téma indoklása

A fejlett országok lakossága egyre inkább előregszik. Az elmúlt évtizedekben jelentősen csökkent a születések száma, a termékenységi mutató, vagyis az egy anyára jutó gyermekek átlagos száma valamennyi fejlett államban a reprodukciós szint (2,1) alá esett. Ezzel párhuzamosan fokozatosan emelkedik az átlagéletkor, az emberek egyre tovább élnek. Az idős, 65 év feletti lakosság aránya az össznépességen belül az elmúlt évtizedekben egyre emelkedett, és a prognózisok azt mutatják, hogy az előregedés a jövőben gyors ütemben folytatódni fog. Eközben a munkaképes korú (14-65 év közötti) lakosok száma a fejlett országokban képtelen lépést tartani ezzel a növekedéssel, sőt számos államban stagnálni vagy egyenesen csökkenni fog. Az *öregkori támogatási ráta* (az egy idős, 65 év feletti lakosra jutó munkaképes korú lakosok száma) 1960 óta jelentősen visszaesett Európában és Amerikában egyaránt, s ez a tendencia a jövőben csak erősödni fog. Ez komoly kihívás elé állítja a (felosztó-kirovó elven működő) nagy állami szociális ellátórendszereket (nyugdíjrendszer, egészségügy). Ezek ugyanis a generációk közti szolidaritás elvére épülnek: a jelenlegi idős lakosok nyugdíját és egészségügyi ellátásának költségét a jelenlegi dolgozóktól levont járulékokból finanszírozzák. Ha romlanak az eltartók és eltartottak közötti arányok, akkor egyre kevesebb dolgozó befizetéseiből kell fedezni az egyre magasabb állami nyugdíj-és egészségügyi kiadásokat. Az Európai Unió (1995 és 2004 közötti) 15 tagállamában az állami nyugdíjkiadások aránya a bruttó nemzeti terméken belül 1960 és 2000 között 6 százalékról 12-re emelkedett, és ha nem történik jelentős változás a demográfiai tendenciákban, a gazdasági folyamatokban és a nyugdíjrendszer jellegében, akkor az elkövetkező évtizedekben 20 % közelébe, finanszírozhatatlan szintre emelkedhet. Az öregedés folyamata és a hozzá kapcsolódó gazdasági nehézségek ezért a fejlett országok egyik legnagyobb problémáját jelentik.

Az öregedéshez kapcsolódó negatív demográfiai folyamatok és az ezek következtében fellépő költségnövekedés ellensúlyozásának egyik lehetséges formája a helyettesítő migráció, azaz a munkaképes korú lakosság egy részének pótlása a bevándorlás útján. Ez segíthet fenntarthatóvá tenni a nagy állami szociális ellátórendszereket. Az értekezésnek az a célja, hogy megvizsgálja, **mennyiben járható út az Amerikai Egyesült Államok és az Európai Unió tagállamai számára a munkaképes korú lakosság növelése a bevándorlás útján, a társadalmak előregedése következtében fellépő gazdasági nehézségek ellensúlyozására.** Ez a kérdéskör már csak azért is releváns, mert az Egyesült Államok és az Európai Unió tagállamai az elmúlt évtizedekben a nemzetközi migráció legjelentősebb célpontjai közé tartoztak. A két térség egyben megteheti, ill. rákényszerül arra, hogy válogasson a

potencionális bevándorlók között, mivel ezek jóval többen voltak, mint amennyit Amerika és Európa be kívánt fogadni (gondoljunk csak az évi több mint egymillió elfogott illegális bevándorlóra mindkét térségben). A kérdés az aktuális politikai lépések szempontjából tehát úgy is felmerül, hogy kiket kell előnyben részesíteni, kiválasztani a potenciális migránsok közül. Ha a bevándorlás fő célja a gazdasági haszon maximalizálása a fogadó ország számára, – véleményem szerint erre kell koncentrálni – akkor azt úgy kell kialakítani, hogy fiskális mérlege pozitív legyen. Ez azt jelenti, hogy a bevándorlóktól származó közösségi bevételek meghaladják a hozzájuk kapcsolódó közkiadásokat. Ebben az esetben a bevándorlás növeli a fogadó ország és lakosainak jövedelmét, költségvetési többletjövedelmet indukál, és ezzel mérsékli az öregedés okozta fiskális terheket. Az értekezés legfontosabb feladata így az, hogy megvizsgálja a bevándorlás fiskális mérlegét, és ami ennél is lényegesebb, választ adjon arra a kérdésre, hogy melyek azok a legfontosabb tényezők, amelyek hatással vannak a fiskális mérlegre, javítják, vagy rontják annak végső szaldóját.

Kiindulási alapnak a számos szerző által (pl. Borjas [2001], Camarota [2004], Ekberg [1999], Gott és Johnston [2002], Smith és Edmonston [1997]) a bevándorlás fiskális mérlegéről készített becslések szolgálnak. Az ő kutatási eredményeiből kiindulva és az általuk készített fiskális-mérleg becslésekre támaszkodva állítottam fel a bevándorlás költség-haszon elemzésének kritériumait. Ezen kritériumok alapján, a rendelkezésre álló statisztikai adatokat vizsgálva elemzem az elmúlt évtizedekben az Amerikai Egyesült Államokban és az Európai Unióban zajló bevándorlást.

2. Felhasznált módszerek

Az értekezésben abból a feltételezésből indulok ki, hogy ha a bevándorlók korösszetétele és foglalkoztatottsági rátája, valamint adóköteles jövedelme kedvezőbb a fogadó ország lakosságánál, akkor feltételezhetjük, hogy a bevándorlás fiskális mérlege pozitív lesz. Mivel a korösszetételre vonatkozó feltétel valamennyi vizsgált országban teljesül, ezért ettől elvonatkozathatunk. Az értekezés fő hipotézise így az, hogy a fiskális mérleg a bevándorlók munkaerő-piaci teljesítményének, jövedelmének és az ezekkel szorosan összefüggő jóléti fogyasztásának a függvénye. Ha a bevándorlók foglalkoztatási rátája kedvezőbb, átlagos jövedelme magasabb, jóléti fogyasztása pedig alacsonyabb a többségi lakosságénál, akkor a bevándorlás fiskális mérlege pozitív. Ez esetben a bevándorlás növeli a fogadó ország és lakosainak jövedelmét, költségvetési többletjövedelmet indukál, és ezzel mérsékli az öregedés okozta fiskális terheket. A disszertációban a fiskális mérlegről készült becslésekre, illetve a statisztikai adatokra egyaránt támaszkodva próbálom igazolni ezeket a

feltevéseket. Az értekezés során tehát a meglévő szakirodalom és a hozzáférhető statisztikai adatok feldolgozásával, másodlagos elemzésével dolgozom ki a pozitív fiskális mérleggel járó, a befogadó országnak gazdasági hasznot hozó és az öregedés okozta gazdasági nehézségeket mérséklő bevándorlás kritériumait. Ezekkel a kritériumokkal konfrontálom az Egyesült Államokba és az Európai Unióba különböző időszakokban irányuló és különböző típusú bevándorlási hullámokat. Rámutatok, hogy ezek közül melyik járt pozitív (vagy negatív) fiskális mérleggel, és ennek mik voltak a fő okai. A kritériumrendszer alapján politikai ajánlásokat is megfogalmazok a bevándorlási politikák átalakítására, ill. megtervezésére nézve, a fogadó ország számára gazdaságilag hasznot hozó migráció érdekében. Az értekezés komparatív jellegű, az Egyesült Államokat és az Európai Uniót hasonlítja össze a fent említett szempontok alapján, miközben tekintettel van az uniós tagországok közötti, sokszor markáns különbségekre is.

A disszertációban a közvetlen, statikus fiskális mérlegre koncentrálok, amelynek egy bevételi és egy kiadási oldala van. A bevételi oldalon található a fiskális év folyamán a bevándorlók által befizetett adók és járulékok összessége. A kiadási oldalon áll a bevándorlóknak közpénzből fizetett szociális juttatások és a bevándorlók által igénybe vett jóléti szolgáltatások (államilag finanszírozott közoktatás, egészségügyi ellátás) és a közjavak összköltsége. Emellett a kiadási oldalhoz tartoznak a bevándorlók által előidézett egyéb költségek (például a bűnözők ellen lefolytatott bírósági eljárások és az elítéltek fogvatartásának költsége, vagy az illegális bevándorlók és a menekültek révén felmerülő állami kiadások) is. A bevándorlók a migráció gazdasági hatásain keresztül közvetten is befolyásolják az állami bevételeket és kiadásokat. A bevándorlás elsősorban a termelési tényezők (munka, tőke) mennyiségét és árát, valamint a foglalkoztatottságot és a gazdasági termelést/növekedést módosítva közvetett fiskális hatásokkal jár. Emellett a bevándorlók egyes csoportjai által okozott fiskális mérleg az idő múlásával jelentősen változhat. Ez felvetheti egy dinamikus, hosszabb időszakra, akár egy egész életciklusra vonatkozó költség-haszon elemzés és fiskális mérleg kidolgozásának szükségességét. Mivel azonban a bevándorlás fiskális mérlegét hosszabb távon elemző és a közvetett hatásokat is figyelembe vevő becslésekben túl sok a bizonytalanság, nagyon bonyolultak, ellentmondásosak, és ezért következtetések erősen megkérdőjelezhetőek, az értekezésben a rövid távú, statikus becslésekre koncentrálok. Ez azzal is indokolható, hogy az öregedés okozta növekvő közkiadások ellensúlyozása szempontjából az aktuális fiskális mérleg a döntő (ez képes rövidtávon mérsékelni az öregedés következtében fellépő állami szociális kiadásokat), és elsősorban ez érinti és érdekli a fogadó állam jelenlegi adófizetőit és döntéshozóit.

3. Az értekezés eredményei

3.1. Az öregedés okozta problémák mértéke Európában és Amerikában

A demográfiai tényezők, a munkaerő-piaci hatások és az állami nyugdíjrendszerek növekvő „nagyvonalúságának” (emelkedő bruttó helyettesítési ráta) együttes következményeként az állami nyugdíjkiadások aránya a GDP-n belül 1960 és 2000 között az Egyesült Államokban 4 %-ról 7% fölé, az EU 15 államában pedig 6 %-ról 12 %-ra emelkedett. A társadalom elöregedése okozta gazdasági terhek szempontjából az Egyesült Államok Európánál sokkal kedvezőbb helyzetben van: lakossága fiatalabb, a születési ráta jóval meghaladja az európai átlagot, a foglalkoztatottak száma gyorsabban nőtt az elmúlt évtizedekben mint az öreg kontinensen és az állami nyugdíjrendszer sem annyira „nagyvonalú” mint az EU-15 államaiban. Ráadásul az Egyesült Államokban a nyugdíjjövedelmeknek csak kétharmada származik a nyugdíjrendszer felosztó-kirovó részéből (az összehasonlítás csak erre terjedt ki), és ez a nyugdíjasok teljes jövedelmének 40 %-a (a többi a magán-nyugdíjpénztárakból, illetve egyéb megtakarításokból, munka-jövedelmekből és befektetésekből származik). Az európai tizenötöknél az állami felosztó-kirovó rendszer átlagos aránya a nyugdíjjövedelmeken belül 90%, a nyugdíjasok teljes jövedelmén belül 55-60 %. Az EU-15 államainak lakossága jóval elöregedettebb, a születési ráta alacsonyabb, a foglalkoztatottak száma lassabban gyarapodott, a nyugdíjrendszer nagyvonalúbb és a nyugdíjjövedelmek jóval nagyobb mértékben függenek az állami felosztó-kirovó rendszertől, mint az USA-ban. Ebből az következik, hogy – amennyiben a fejlett országok a nyugdíjproblémákat részben vagy egészben a bevándorlással szeretnék orvosolni – az uniós tagállamok vannak jobban rászorulva a bevándorlók befogadására. Tisztán demográfiai szempontból – a munkaképes korú (15 – 64 év közötti) lakosság számának és a nyugdíjasokhoz viszonyított arányának a fenntartásához – szintén az Európai Unió országainak lenne szükségük több bevándorlóra. Az öreg kontinens államai között ebben a tekintetben jelentős különbségek vannak, a leginkább elöregedett és legalacsonyabb termékenységgel rendelkező országok (például Olaszország, Németország) vannak a leginkább rászorulva a migrációra, míg a magasabb népszaporulattal rendelkezők (mindenekelőtt Franciaország vagy Írország) a legkevésbé.

3.2. Munkaerőpiac az Egyesült Államokban és az Európai Unióban

A munkaképes korú lakosság pótlása érdekében történő, helyettesítő migrációnak akkor van értelme, ha a bevándorlók legalisan dolgoznak, adó-és járulékfizetőkké válnak, így járulva hozzá az öregedés okozta növekvő közkiadások finanszírozásához. A helyettesítő migráció és

a bevándorlás fiskális mérlege szempontjából ezért kulcsfontosságú, hogy hogyan alakul a fogadó országban az átlagos munkaerő-piaci helyzet, és azon belül a bevándorló-lakosság foglalkoztatottsága, munkanélkülisége és inaktivitása. 1990 és 2006 között az Egyesült Államokban tartósan magasabb volt a foglalkoztatottsági, és alacsonyabb a munkanélküliségi ráta, mint az Európai Unióban. Emellett jóval több új munkahely keletkezett és jóval magasabb volt a munkaerő mobilitása. A foglalkoztatottság az Európai Unióban szinte kizárólag a nők, a fiatalok és az idősebbek kisebb munkavállalása miatt volt alacsonyabb az amerikai szintnél.

Az uniós tagállamok között jelentős különbségek voltak. Dániában, az Egyesült Királyságban, Hollandiában és Svédországban a foglalkoztatottak aránya meghaladta a 2000-ben elfogadott, ún. lisszaboni célkitűzést (70 %-os foglalkoztatottság) és hasonló volt az amerikai szinthez. Ausztria, Finnország, Portugália és Ciprus mutatói is közel álltak a 70 %-hoz. Néhány országban a munkahelyek száma tartósan és dinamikus tempóban bővült. Írországon, az Egyesült Királyságon, Hollandián és Spanyolországon egy évtized alatt lendületesen emelkedett az új munkahelyek száma. (Az 1993 és 2003 között az EU 15 területén keletkezett 15,5 millió új munkahely több mint a fele, 8,3 millió új állás az említett négy államban jött létre.) Az uniós átlagot főképpen az eurózóna három legnagyobb gazdaságának, Németországnak, Franciaországnak és Olaszországnak a mutatói húzták le – ők adták az uniós GDP valamivel több mint felét, és az eurózóna gazdasági teljesítményének kétharmadát. Ezen államokban a foglalkoztatottság stagnált vagy nem nőtt kellő mértékben, tartósan magas, 10 % körül mozgó, jórészt strukturális jellegű, tehát nem a konjunktúraciklusoktól függő munkanélküliség alakult ki. Ennek fő okai a következők voltak: rigid, túlszabályozott, a munkahelyeket erősen védő munkaerőpiacok, az élők munkát terhelő magas adó- és járuléktérhek, a túlméretezett és gyakran demotiváló, széleskörű szociális ellátórendszer, a gyors elöregedés miatt növekvő járuléktérhek, a szakszervezetek nagyobb érdekérvényesítő képessége, valamint az eltérő társadalmi preferenciák (szabadidő preferálása, kisebb mobilitás és vállalkozó szellem). Ezekben az országokban főképp a következő reformok voltak szükségesek a helyzet javításához: a munkaerőpiac liberalizálása, az adó- és járuléktérhek csökkentése, a szociális juttatások ésszerűsítésére, a hosszú távon folyósított magas, a munkakeresésre nem motiváló segélyek lefaragása, a munkahelyteremtés, munkavállalás és a mobilitás ösztönzése. Ezek a változtatások meg is indultak, de eléggé vontatottan haladtak, mivel jelentős társadalmi ellenállásba ütköznek.

Az Amerikai Egyesült Államokban a külföldön és helyben születettek, valamint a két legnagyobb bevándorló-közösség, az ázsiai és hispán vagy latinó származásúak és a többségi

lakosság foglalkoztatottsági mutatói között nincs jelentős különbség. Többnyire hasonló a helyzet Európában is, ha valamelyik ország helyben született lakosságának és a többi uniós tagállamból érkezett népességnek a munkaerőpiaci mutatóit vetjük össze. Jelentős eltérések vannak viszont az uniós állampolgárok és az unión kívüli bevándorlók között. Ez egyre komolyabb gondokat okoz, mivel a bevándorlók egyre nagyobb része érkezik az Európán túli területekről. Az elmúlt években az öreg kontinensen kívüli, harmadik országokból érkező munkanélkülisége az átlagos szint két-háromszorosa volt a legjelentősebb európai befogadó országokban, foglalkoztatottsági szintjük pedig 10-30 százalékponttal maradt el a többségi lakosságétól. Ez jórészt az európai munkaerő-piaci gondoknak, a túlméretezett és demotiváló jóléti ellátórendszernek és a bevándorlók nem a gazdasági kereslethez igazodó összetételének a következménye.

3.3. Bevándorlás és a jóléti állam

Az Egyesült Államokban a bevándorlók nagyobb arányban részesülnek a jóléti juttatásokból és nagyobb mértékben veszik igénybe a jóléti szolgáltatásokat, mint a helyi születésű lakosok. Ez annak ellenére is így van, hogy Amerika a fejlett országok közül a legvisszafogottabb jóléti rendszerrel rendelkezik, ráadásul a bevándorlók hozzáférését ehhez a rendszerhez korlátozza. Az Európai Unió országaiban a bevándorláshoz kapcsolódó jóléti kiadások jelentősen meghaladják az Egyesült Államokban becsült szintet. Ennek több oka is van. Először is, míg az Egyesült Államokban nincs jelentősebb különbség a munkaerőpiaci mutatók tekintetében, addig Európában az unión kívülről jövő állampolgárok között a munkanélküliség több mint kétszerese az uniós állampolgárok között mért szintnek, a foglalkoztatottság pedig több mint 10 százalékponttal alacsonyabb. Ráadásul Európában a munkanélküliek magasabb és hosszabb ideig járó segélyekre jogosultak. Másodszor, az Európai Unió tagországai – különösen a kontinentális és skandináv országok – az amerikainál jóval széleskörűbb és bőkezűbb jóléti ellátórendszert tartanak fenn. Az Egyesült Államok a világ egyetlen fejlett országa, amelynek nincs az egész lakosságot lefedő államilag finanszírozott közegészségügyi rendszere, az egyetlen nyugati demokrácia, amely nem ad alanyi jogon gyereksegélyt az összes családnak és egyike a két OECD tagállamnak (a másik Ausztrália), amelyekben nem létezik a fizetett gyermeknevelési (anyasági) szabadság. Harmadszor, az Európai Unió tagállamaiban – ellentétben az Egyesült Államokkal – egy-két ritka kivételtől eltekintve nem korlátozzák jelentősen a bevándorlók hozzáférését a jóléti rendszerhez. És végül, Európában a harmadik országokból származó családok jelentős

részében a nők termékenysége nagymértékben meghaladja az öreg kontinensen megszokott szintet, míg Amerikában nincsenek ekkora különbségek. E tényezők miatt Európában az unió kívülről érkező bevándorlás jóléti költségei jelentősen meghaladják az unión belüli migráció vagy az amerikai bevándorlás költségeit.

3.4. A bevándorlók összetétele

A 90-es évektől a fejlett világban néhány angolszász ország kivételével a bevándorlás három fő csatornája a családegyesítés, a menekültek befogadása és az illegális migráció volt. Ezt erősítik meg a következő táblázat adatai is:

A bevándorlók összetétele néhány fejlett országban 1991 és 2001

Befogadó ország	Munkások		Családegyesítések		Menekültek	
	1991	2001	1991	2001	1991	2001
Ausztrália	45	55	47	33	8	12
Kanada	18	26	64	62	18	12
Amerikai Egyesült Államok	10	19	75	70	15	11
Dánia	20	22	60	53	20	25
Franciaország	27	20	58	69	15	11
Svédország	2	2	62	65	36	33
Svájc	47	55	51	42	2	3
Egyesült Királyság	49	54	42	35	9	11

Forrás : **International Organization for Migration [2005]: *World Migration 2005, Costs and Benefits of International Migration*, p. 400**

Az Európában 1973-74-ig zajló, jórészt vendégmunkások beáramlásával jellemezhető migrációval ellentétben a családegyesítések keretében betelepülők, a menekültek vagy az illegális bevándorlók összetétele nem a munkaerő-piaci kereslethez igazodik. Mivel a bevándorlás e csatornáin keresztül érkezők számát és összetételét nem a munkaerőpiacon aktuálisan megmutató kereslet alapján szabályozzák, ezért a megjelenő kínálat gyakran nem találkozik a kereslettel vagy jócskán meghaladja azt. Más képzettségű bevándorlók érkehetnek, mint amilyenekre szükség lenne, vagy jóval többen jöhetnek, mint ahányan el tudnának helyezkedni. Az ilyen bevándorlók így eleve kisebb eséllyel keresnek állást a munkaerőpiacon. Ráadásul a jogi szabályozás egy sor országban (Franciaország, Olaszország, Írország, Dánia, Svédország) tiltotta, vagy csak kivételes esetekben engedélyezte (Németország, Ausztria, Spanyolország), hogy a menekültstátusért folyamodók munkát vállaljanak, amíg folyamatban volt kérelmük elbírálása. Sok esetben viszont ez akár évekig is eltartott. Mivel a kérvényező ezalatt nem dolgozhat, fokozatosan elvesztheti motivációját és berendezkedhet a segélyekből való létfenntartásra. Az 1970-es évektől mind az Egyesült Államokban, mind az európai országokban fokozatosan romlott a bevándorló lakosság képzettségi szintje a befogadó társadalmakhoz képest, a kettő között egyre nagyobb eltérés

alakult ki. Ez jelentősen növeli a jövedelmi különbségeket és a bevándorlók jóléti fogyasztását is.

3.5. A fiskális mérleget meghatározó tényezők

A bevándorlás fiskális mérlegét befolyásoló legfontosabb tényezőket foglalja össze a következő táblázat:

A bevándorlás költség-haszon elemzése:

Kritériumok	A bevándorlás következtében fellépő bevételek meghaladják a költségeket, a migráció gazdasági szempontból hasznot hoz és hozzájárul az öregedés okozta problémák enyhítéséhez	A bevándorlás következtében fellépő költségek meghaladják a bevételeket, a migráció gazdasági szempontból ráfizetéses, nem enyhíti, sőt elmélyíti az öregedés okozta problémákat
Munkaerőpiac helyzete	Magas foglalkoztatottság és alacsony munkanélküliség	Alacsony foglalkoztatottság és magas munkanélküliség
Munkaerőpiac dinamikája	Növekvő foglalkoztatottság, csökkenő munkanélküliség	Stagnáló vagy csökkenő foglalkoztatottság, növekvő, stagnáló munkanélküliség
Jóléti állam mérete	Visszafogott jóléti szolgáltatások	Széleskörű jóléti ellátórendszer
Bevándorlók hozzáférése a jóléti juttatásokhoz	A bevándorlók hozzáférést a jóléti szolgáltatásokhoz korlátozzák	A bevándorlók az állampolgárokkal megegyező vagy azokhoz hasonló jogokkal rendelkeznek a jóléti szolgáltatások igénybevételekor
Bevándorlók összetétele	A bevándorlók többsége a legális munkavállalókból és családtagjaikból tevődik össze	A bevándorlók többségét menekültek, a családjegyzékek révén betelepülő családtagjaik és illegális bevándorlók alkotják
Bevándorlók képzettsége	A bevándorlók képzettsége nem tér el jelentősen az országos átlagtól vagy jobb annál, nyelvtudásuk nem jelent akadályt a munkaerőpiacon	A bevándorlók többsége képzettség nélküli vagy alacsonyan képzett, nem beszél kielégítően a fogadó ország nyelvét
Bevándorlók szocio-kulturális és családmodelljei	A származási országokban a nők szerepe nem tér el jelentősen a Nyugaton megszokottól, az átlagos gyerekszám a bevándorló családokban nem haladja meg jelentősen az országos átlagot	A származási országokból a nők hagyományos háztartásbeli szerepet hoznak magukkal, az átlagos gyerekszám a bevándorló családokban jóval felette van az országos átlagnak
Bevándorlók részvétele a bűnözésben	A bevándorlók számarányuknak megfelelő vagy annál kisebb mértékben vesznek részt bűncselekmények elkövetésében és találhatók a börtönökben fogva tartottak között	A bevándorlók számarányukat jelentősen meghaladó mértékben vesznek részt bűncselekmények elkövetésében és ezért felülreprezentáltak a börtönökben fogva tartottak között

A táblázatban felsorolt kritériumok alapján elemezhetjük az egyes időszakokban az egyes államokba irányuló bevándorlás, ill. a bevándorlók bizonyos csoportjai által indukált bevételeket és költségeket, következtethetünk a migráció fiskális mérlegére.

3.6. A fiskális mérleg Amerikában és Európában

Az amerikai bevándorlás hőskorszakának (1880 – 1924) fiskális mérlege és gazdasági hatása pozitív volt. Ennek fő oka, hogy az államilag finanszírozott közoktatási rendszert kivéve gyakorlatilag nem létezett a mai értelemben vett jóléti állam, ezért a bevándorláshoz kapcsolódó jóléti kiadások minimálisak voltak. Emellett az amerikai gazdaság dinamikusan növekedett, nagyszámú új munkahelyet teremtve, ahol a bevándorlók elhelyezkedhettek.

A Nyugat-Európában 1955 és 1973/74 között zajló munkaerő-migráció hasonlóan pozitív mérlegű, hiszen ennek során jórészt egyedülálló férfiak érkeztek (családtagok nélkül) konkrét munkahelyekre vendégmunkásnak. Az éppen létrejövő jóléti rendszerhez korlátozva volt a hozzáférésük (ha elvesztették állásukat, hazatértek, nem munkanélküli segélyben részesülők lettek), s azt családtagjaik sem terhelték meg. Az első olajválságig, a „gazdasági csodák” idején a német, francia vagy Benelux gazdaságok is dinamikusan fejlődtek, sok új munkahelyet teremtve, ahol bőven jutott állás a vendégmunkásoknak is, az állástalanok aránya minimális volt, gyakorlatilag teljes foglalkoztatottságról beszélhetünk.

Jóval összetettebb az Egyesült Államokba irányuló második nagy migrációs hullám (1965-től napjainkig) hatásainak megbecsülése. A legtöbb becslés szerint ennek fiskális és gazdasági mérlege (nemzetgazdasági szinten) enyhén pozitív vagy negatív, az amerikai hazai össztermék 0,1-0,25 százalékának megfelelő nettó haszonnal vagy költséggel jár, úgy is mondhatnánk, hogy nullszaldóhoz közeli. A fiskális mérleg bevételei jórészt annak köszönhetőek, hogy az amerikai gazdaság továbbra is dinamikusan teremt új munkahelyeket, a foglalkoztatottság magas, a munkanélküliség alacsony és az állástalanok aránya a bevándorlók között nem tér el jelentősen az amerikai születésű lakosok mutatóitól. Az ebből adódó hasznot azonban mérsékli az a tény, hogy a bevándorlók jelentős része alacsony képzettségű és keresetű és ezért (meg az alacsony adóterhek miatt) kevés adót fizet. A költségek oldalán a bevándorlók alacsonyabb képzettsége és jövedelme, valamint népesebb családjaik megléte oda vezet, hogy az átlagosnál nagyobb mértékben veszik igénybe a jóléti juttatásokat és szolgáltatásokat. Ezt viszont mérsékli az amerikai kormányzat azon igyekezete, hogy a bevándorlók hozzáférését a jóléti programokhoz próbálja korlátozni, ill. az a tény, hogy a bevándorló háztartások nem különböznek túl nagy mértékben az amerikaiaktól (a nők

többsége dolgozik, nincs sokkal több gyerek e háztartásokban). Mivel a költségek tekintélyes része a menekültekhez és az illegális bevándorlókhoz köthető, a bevételek nagy része viszont a képzetesebb és magasabb jövedelmű legális bevándorlók révén keletkezik, ezért az Amerikába irányuló legális bevándorlás mérlege (különösen akkor, ha leválasztjuk róla a menekülteket) továbbra is pozitív. A speciális vízum-programokon keresztül érkező, magasán kvalifikált szakemberek bevándorlása természetesen kiugróan pozitív mérlegű lesz magas jövedelmük és adóbefizetéseik következtében. Hasonlóan erősen pozitív szaldójú az amerikai átlagnál képzetesebb és magasabb jövedelmű ázsiai lakosság bevándorlása (különösen az indokínai bevándorlók között nagy számban megtalálható menekültek nélkül számolva).

Az 1973 és 2006 között Afrikából és Ázsiából Nyugat-Európába irányuló migráció a felállított kritériumok alapján szinte minden ponton különbözik az amerikaitól, ezért ennek fiskális mérlege negatív – az Egyesült Királyság és Írország markáns kivételével. Először is a kontinentális gazdaságokban tartósan magas munkanélküliség alakult ki, a foglalkoztatottság stagnált vagy csak lassan növekedett. Egy ilyen munkaerőpiacra érkeztek tömegesen a volt vendégmunkások családtagjai, a menekültek és családtagjaik és az illegális bevándorlók – ezek a csoportok alkották a migrációban részt vevők túlnyomó többségét. Többnyire alacsony képzettségük, nyelvtudásuk sokszor nem felelt meg a munkaerőpiaci keresletnek, amely egyébként is gyenge volt. Az amerikainál jóval széleskörűbb és bőkezűbb jóléti ellátórendszer viszont nyitva állt előttük, hozzáférésüket a szociális programokhoz alig korlátozták. Ráadásul hagyományos családmódeljeikben sokszor a nők nem vállalnak munkát, háztartásbeliként nevelik a gyerekeket – akiknek a száma többnyire jelentősen meghaladja a fogadó országban megszokottat. Az 1990-es évekre Német-és Franciaországban, a Benelux államokban és Skandináviában is egyre nagyobb lett az unión kívülről jött bevándorlók munkanélkülisége, legtöbbször két-háromszorosa volt az adott állam átlagának (ami a kontinentális gazdaságokban eleve az amerikai szint duplája volt), a foglalkoztatottsági rátájuk pedig 10-30 %-kal is elmaradt a többségi társadalométól. A bevándorlás fiskális mérlegének bevételi oldalán ezért a viszonylag kevés, többnyire alacsony jövedelmű dolgozó által fizetett adó és járulék áll, míg a kiadási oldalon a viszonylag sok munkanélkülinek fizetett segélyek, a gyermekeknek és az őket nevelő anyáknak jutó szociális támogatások és jóléti szolgáltatások (fizetett szülési, gyermeknevelési szabadság, gyereksegély, lakhatási támogatás, közoktatás, egészségügyi ellátás). Ráadásul a bevándorlók általában felülreprezentáltak a bűnelkövetők és a fogva tartottak között, s ez tovább növeli a fiskális mérleg költségoldalának kiadásait.

Ami igaz az Európán kívülről érkező bevándorlók többségére, az jórészt nem állja meg a helyét az Európai Unión belüli migráció esetében. A többi uniós tagállamból érkező bevándorlók többnyire a fogadó ország lakosaihoz hasonlítanak, foglalkoztatottsági, munkanélküliségi, képzettségi vagy termékenységi mutatóik tekintetében nincsenek jelentős különbségek. Ezért az unión belüli migráció enyhén pozitív előjelű lesz. Természetesen az Európai Unió számos tagállamában működő, a magasan szakképzett munkaerő becsalogatását előmozdítani hivatott speciális munkavállalási és letelepedési programok révén megvalósuló migráció – az amerikaihoz hasonlóan – erősen pozitív előjelű lesz. A gond csak az, hogy az elmúlt évtizedekben zajló bevándorlásokon belül csak töredéknyi részt jelentett. Emellett néhány kibocsátó országból érkező bevándorlókra nem igazak az afrikai és ázsiai migránsok többségére jellemző fent felsorolt jellegzetességek. Ezeknek a közösségeknek a bevándorlása (például a kínaiaké) ezért pozitív mérlegű lehet.

Az 1973 utáni nyugat-európai bevándorlás alól szignifikáns kivételt jelentett az Egyesült Királyság, majd később Írország is (ez utóbbi azonban csak az ezredforduló után vált jelentős migráció célpontjává). Az Egyesült Királyságba bevándorlók nagyjából fele a kilencvenes években a munkaerő-migráció keretében érkezett, a legtöbb etnikai csoport foglalkoztatottsági adatai nem térnek el jelentősen a brit lakosságtól, sőt képzettségük legtöbbször magasabb az átlagosnál. Emellett Nagy-Britannia volt az egyetlen nagyobb tagállam, amely az Európai Unió 2004-es bővítése után megnyitotta munkaerőpiacát (de jóléti rendszerét nem) az új tagországokból jövő munkavállalók előtt. Ez tovább javított a fiskális mérlegen. Az új munkavállalók megjelenése segítette féken tartani az inflációt, miközben nem rontotta számottevően a helyi lakosság foglalkoztatottsági és jövedelmi mutatóit. Ez főleg azért lehetett így, mert az új jövevények túlnyomó többsége fiatal (35 év alatti), képzett munkás volt, függő családtagok nélkül, akiknek foglalkoztatottsági és munkanélküliségi mutatói nem különböztek túlságosan a brit átlagtól, a hozzáférésüket a jóléti rendszerhez pedig jelentősen korlátozták (csak 12 hónapig tartó legális munkavállalás után válnak jogosulttá a legtöbb jóléti program igénybevételére). Általánosságban tehát elmondható, hogy a brit bevándorlás fiskális mérlege pozitív, de ez nem érvényes minden egyes etnikai csoportra. Például az indiai szubkontinensről érkezett muszlim lakosságra, azaz a pakisztániakra és bangladesiekre szinte semmi sem igaz a fent leírtakból. Az Egyesült Királyságba irányuló pakisztáni és bangladesi bevándorlás fiskális mérlege ezért jelentősen negatív (a többi bevándorló okozta fiskális mérleg ezért még pozitívabb).

3.7. Multikulturalizmus vagy integráció

A bevándorlás az érintett nyugati országokban komoly társadalmi problémákat okozott, mivel – a multikulturalizmus ideológiájának uralkodóvá válása következtében – tömegesen és jórészt integrációs/asszimilációs politikák nélkül zajlott, a betelepülők jelentős része pedig teljesen eltérő kulturális és társadalmi közegből érkezett. Ez súlyos társadalmi, szociális, etnikai, nemzetbiztonsági és politikai feszültségekhez vezetett a legtöbb befogadó államban:

- a gyorsan növekvő szegregáció következtében a többségi társadalomtól elkülönülő, elszigetelt városnegyedek kialakulása, amelyekben sokszor nem beszélnek az adott ország nyelvét, és amelyek jelentős szociális problémákkal küzdenek (magas munkanélküliség, növekvő bűnözés)
- a befogadó társadalmakban törvénytelen a hagyományokkal ellentétes szokások megjelenése a bevándorlás következtében (női nemiszerv-csonkítás, becsületgyilkosságok, poligám házasságok)
- az etnikumok közötti kapcsolatok kiéleződése, az „öshonos” helyi lakosok és a bevándorlók, a különböző etnikumok szélsőséges csoportjai vagy két bevándorló közösség közötti súrlódások, összecsapások, zavargások, erőszakos cselekmények
- a szélsőséges iszlamista mozgalmak és terrorszervezetek megjelenése és erősödése a nyugati országokban

A multikulturalizmussal nem az a fő gond, hogy a különböző csoportokat egyenlőnek ismeri el, még csak nem is az, hogy a különböző kultúrákat egyenlő értékűnek tekinti, és egyenlő – kollektív – jogokkal akarja felruházni, hanem az, hogy a társadalom teljes fragmentációjához, az identitások és lojalitások burjánzásához, és a csoportérdekek egymás kárára történő versengéséhez vezethet. Főleg azért, mert nem tud mit kezdeni az intoleráns közösségekkel, amelyeket elvileg a többihez hasonló kollektív jogokkal kíván felruházni. Az elmúlt évtizedekben alkalmazott formája ráadásul az egységes jogállamot és az állampolgári jogegyenlőség elveit is megrendítette, mivel számos törvénytelen tradíciót (női nemiszerv-csonkítás, becsületgyilkosságok, poligám házasságok) tolerált a nyugati országokban és lebénította a hatóságok cselekvőképességét a muszlim extrémizmus elleni fellépésben. Csillaga ezért a legtöbb országban mára leáldozóban van.

Az elmúlt másfél évtizedben a nyugati országok többségében a tömeges bevándorlás a lakosság támogatása nélkül, sőt gyakran kifejezetten annak ellenében folyt. Azaz hiányzott a demokratikus legitimitáció. Az európai és amerikai állampolgárok körében egyre erősödtek a bevándorlóellenes érzelmek. Mivel a nyugati országok politikai elitje és hagyományos

politikai pártjai hosszú ideig nem reagáltak a lakosság ellenérzéseire, ez a bevándorlást ellenző pártok látványos megerősödéséhez és egy sor polgári kezdeményezéshez vezetett. Ezek a folyamatok fokozatosan a legtöbb érintett országban a legfontosabb országos politikai témák egyikévé emelték a bevándorlást, és számos helyen vezettek a bevándorlás-politika alapvető reformjához vagy legalább az erre irányuló tervek megszületéséhez.

A reformokat elemezve elmondható, hogy a bevándorlási rendszerek és politikák nagymértékű konvergenciát mutatnak. A fejlett országok nagy része elmozdulóban van egy, az angolszász országokra jellemző, pontrendszeren alapuló, elsősorban a munkaerő-migrációt, azon belül is a magasan képzett dolgozók befogadását preferáló rendszer felé. Ezzel párhuzamosan igyekeznek gátat szabni az illegális bevándorlásnak, és csökkenteni a családdegyesítések révén érkezők arányát. Ezek a lépések egyben a gazdasági szempontból előnyös, a migráció fiskális mérlegét javító bevándorlás előnyben részesítését is jelentik. Emellett az elmúlt években egyre nagyobb hangsúllyal jelenik meg az integráció megkövetelése elsősorban a nyelvtanfolyamok és az állampolgársági/integrációs tanfolyamok kötelezővé tételén keresztül. A nyelvtudást és a fogadó társadalom alapelveinek ismeretét, s betartásának (sokszor szerződésben vállalt) kötelezettségét egyre gyakrabban feltételként szabják meg a hatóságok. Ezek tudatos megsértése a tartózkodási engedély megvonását, kiutasítást és deportálást vonhat maga után. A multikulturalizmus szélsőséges válfajának alkalmazása így jelentősen visszaszorult.

4. Következtetések összegzése, politikai ajánlások

A tanulmány célja az volt, hogy megvizsgálja, mennyiben járható út az Amerikai Egyesült Államok és az Európai Unió tagállamai számára a munkaképes korú lakosság növelése a bevándorlás útján, a társadalmak előregedésének ellensúlyozására. **A migráció akkor képes jelentősen enyhíteni az öregedés gazdasági terhein, ha fiskális mérlege pozitív és együtt jár más gazdaságpolitikai lépésekkel, mindenekelőtt a munkaerőpiac és a nyugdíjrendszer reformjával.**

A bevándorlás egy stagnáló, új munkahelyeket nem teremtő munkaerőpiacon egyedül és automatikusan nem fogja megemelni a foglalkoztatottságot, és javítani az eltartók és eltartottak közötti arányt. Ez utóbbira a rohamosan öregedő népességű országokban a nyugdíjrendszer átalakítása nélkül sem képes, ehhez a befogadó társadalmak számára messze nem tolerálható méreteket kellene öltetnie (a frissen bevándoroltak tennék ki az összlakosság harmadát, felét). A bevándorlás ezért akkor tud hatékonyan segíteni, ha párosul az állami felosztó-kirovó nyugdíjrendszerek és a munkaerőpiacok reformjával, amelyeknek célja a járulékfizetők és a járadékosok közötti arányok romlásának megállítása és az állami nyugdíjkiadások növekedésének mérséklése. Míg az állami nyugdíjrendszerek reformjára mind az Egyesült Államokban, mind az Európai Unió tagállamaiban szükség van (a kérdés csak az, hogy mikor és milyen mértékben), a munkaerő-piaci változtatásokra főleg a magas munkanélküliséggel és alacsony, stagnáló vagy lassan emelkedő foglalkoztatottsággal jellemezhető országok vannak rászorulva. (1990 és 2006 között ez mindenekelőtt a három nagy kontinentális gazdaságra, Németországra, Franciaországra és Olaszországra vonatkozott, valamint Belgiumra és Görögországra.) A reformokkal együtt a bevándorlás akkor mérsékli az öregedés okozta növekvő terheket és segít hosszabb távon is fenntarthatóvá tenni a generációk közti szolidaritás elvére épülő nagy állami ellátórendszereket, ha fiskális mérlege pozitív. Ez azt jelenti, hogy a bevándorlók által befizetett adók és járulékok összességének értéke meghaladja a velük kapcsolatos állami kiadások, vagyis az állami költségvetésekből számukra finanszírozott juttatások, szolgáltatások és javak összértékét. **A fiskális mérleg** a bevándorlók munkaerő-piaci teljesítményének, jövedelmének és az ezekkel szorosan összefüggő jóléti fogyasztásának a függvénye:

- A legfontosabb az, hogy a munkaerő-piacon meglévő dolgozók iránti kereslet találkozik-e a bevándorló munkások alkotta kínálattal. Kulcskérdés, hogy milyen munkaerőpiacra hány és milyen összetételű, képzettségű bevándorló érkezik. Ha a kínálat mennyiségileg és minőségileg is nagyjából megfelel a keresletnek, akkor a bevándorlók többsége talál állást,

adófizető dolgozó válik belőle, és ez nagyban javítja a fiskális mérleget. Ha nem, akkor a bevándorlók (vagy a helyi lakosok) nagyobb mértékben lesznek munkanélküliek és szorúlnak rá a jóléti állam gondoskodására, ezért nőnek a hozzájuk kapcsolódó állami kiadások, romlik a fiskális mérleg.

- Kulcsfontosságú a nyugati jóléti államok által nyújtott szociális juttatások és szolgáltatások mértéke és a bevándorlók hozzáférése a jóléti ellátórendszerhez. Egy széleskörű jóléti rendszerrel rendelkező országban a szegényebb bevándorlók jelentős terheket róhatnak az adófizetőkre, ha nem korlátozzák hozzáférésüket az állami juttatásokhoz és szolgáltatásokhoz.
- A munkaerőpiaci-helyzetet és a jóléti fogyasztást nagyban befolyásolja a bevándorlók összetétele. A munkaerő-migráció keretében jövők (különösen, ha konkrét állás betöltésére érkeznek) szinte bizonyosan találnak munkát, míg a menekültek, a családgyesítések keretében érkezők és az illegális bevándorlók nem a gazdaság munkaerőigénye alapján lettek szelektálva, ezért kisebb eséllyel keresnek állást.
- A bevándorlók munkaerő-piaci teljesítménye, jövedelmük nagysága és jóléti fogyasztásuk nagymértékben képzettségüknek és nyelvtudásuknak a függvénye. A magasán kvalifikált emberek könnyebben találnak állást, magasabb a jövedelmük és ezért kisebb a jóléti fogyasztásuk, viszont több adót fizetnek. Az alacsony végzettségű, a fogadó ország nyelvét rosszul beszélő bevándorló nagyobb eséllyel válik munkanélkülivé, ha dolgozik, valószínűleg alacsonyabb a keresete, ezért magasabbak a rá költött állami jóléti kiadások.
- A bevándorlóknak a származási országokból magukkal hozott kulturális és szociális normái jelentősen befolyásolhatják a fiskális mérleget. Ha egy olyan országból érkezik sok új lakos, ahol megszokottak a sokgyermekes családok és a nők általában háztartásbeliként otthon vannak, akkor ez jelentősen megterhelheti a családokat és a gyermeknevelést nagy összegekkel támogató (az alacsony termékenységhez szokott és az állami politikákat ennek növelésére kidolgozó) jóléti államokat.
- A bevándorlóknak az átlagosnál magasabb bűnözési rátája növeli a közbiztonságra, igazságszolgáltatásra és büntetés-végrehajtásra költött állami kiadásokat, míg a kisebb bűnözés ezeken a területeken megtakarításokat eredményezhet.

A fiskális mérleg kritériumainak figyelembe vételével az Egyesült Államokba és az Európai Unió tagországaiba irányuló bevándorlás a következőképpen jellemezhető:

- Történelmileg mind a nagy amerikai bevándorlási hullám (1880-1924), mind a nyugat-európai országok vendégmunkás programjai (1955-1974) pozitív fiskális mérleggel jártak.
- Az ezredforduló környékén az Amerikába irányuló bevándorlás mérlege nullszaldóhoz

közeli, nemzetgazdasági szinten elhanyagolható mértékű. A legális bevándorlás pozitív, az illegális migráció enyhén negatív előjelűre becsülhető.

- A jelentős európai migrációs célpontoknak számító államok többségében az 1973 és 2006 között zajló bevándorlás fiskális mérlege enyhén negatív, ha csak az Európán kívülről érkező migráció költségvetési hatásait nézzük ez jelentősen negatív, míg az Európai Unió tagállamain belüli pozitív végösszegű.
- Az előbbi csoportból szignifikáns kivétel az Egyesült Királyság, a munkaerő-migráció uniós tagállamok közötti legmagasabb arányának, és a bevándorlók átlagosnál magasabb képzettségének köszönhetően.

Ezeknek a tényezőknek alapján meghatározhatjuk a fiskális mérleg szempontjából legkedvezőbb, ha úgy tetszik a fogadó ország számára a bevándorlás gazdasági hasznának maximalizálására törekvő politika összetevőit:

- A munkaerő-migrációt részesíti előnyben, azon belül is a magasan képzett munkaerő bevándorlását támogatja, de nem feledkezik meg az alacsonyabb végzettségű migránsokról sem, ha jelentős munkaerő-piaci kereslet van irántuk (ellenkező esetben valószínűleg illegálisan fognak bejutni és munkát vállalni). Határozottan fellép az illegális bevándorlás ellen, csökkenti a menekültek számát, a családegyesítések keretében csak a legközelebbi hozzátartozók (házastárs, gyermekek) betelepülését engedélyezi.
- A bevándorlók hozzáférését a jóléti rendszerhez – legalább részben és átmenetileg – korlátozza.
- A menekültstátus megadásáért benyújtott kérelemről gyorsan dönt, a határozatot végrehajtja, az eljárás ideje alatt pedig a munkaerőpiacot legalább részben megnyitja a kérelmező előtt, és megköveteli tőle a hozzájárulást a fenntartási költségeihez. Nem demotiválja a kérelmezőt a munkavállalás megtiltásának és a teljes körű ellátásnak, valamint a magas szintű pénzügyi támogatásnak a párosításával.

A nyugati országokban zajló gazdasági reformok (például a francia nyugdíjreform, a német munkaerő-piaci reformok), és a bevándorlási politikák átalakítása, a bevándorlás gazdasági hasznossága és az öregedés okozta gondok csökkentése szempontjából pozitív változtatásoknak minősülnek. Sokszor azonban vontatottan haladtak, a lakosság ellenállása és a politikai vezetés népszerűségvesztéstől való (jórészt megalapozott) félelme következtében. Az irány tehát helyes, csak néha a tempóval van baj. Emellett gondok adódhatnak a jogszabályok végrehajtásával is, erre a bevándorlási törvények sorozatos áthágása és az ismétlődő amnesztiák gyakorlata jó példa. A politikai vezetéstől ezért nagyobb sebesség és határozottság lenne várható.

5. Főbb hivatkozások

- Aiginger, Karl – Guger, Alois [2005]:** *The European Socio-Economic Model. Differences to the USA and Changes over Time.* WIFO (Österreichisches Institut Für Wirtschaftsforschung) working papers No. 266, Wien
- Baršová, Andrea – Barša, Pavel [2005]:** *Přistěhovalectví a liberální stát, Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku.* Masarykova univerzita v Brně, Mezinárodní politologický ústav, Brno
- Blanchflower, David G. – Saleheen, Jumana - Shadforth, Chris [2007]:** *The Impact of the Recent Migration from Eastern Europe on the UK Economy.* Bank of England, London
- Borjas, George J. [2001]:** *Heaven's door. Immigration policy and the American economy.* Princeton University Press, Princeton, New Jersey
- Buchanan, Patrick J. [2006]:** *State of emergency: the third world invasion and conquest of America.* Thomas Dunne Books, New York
- Camarota, Steven A [2004]:** *The High Cost of Cheap Labor. Illegal Immigration and the Federal Budget.* Center for Immigration Studies, Washington D.C.
- Camarota, Steven A [2001]:** *Immigrants in the United States – 2000. A Snapshot of America's Foreign-Born Population.* Center for Immigration Studies, Washington D.C.
- Ekberg, Jan [1999]:** *Immigration and the public sector: Income effects for the native population in Sweden.* Journal of Population Economics, 1999/12 pp. 411-430
- Gott, Ceri – Johnston, Karl [2002]:** *The migrant population in the UK: fiscal effects.* Occasional Paper 77, Home Office (Research, Development and Statistics), London
- Guttman, Amy – Taylor, Charles (eds.) [1994]:** *Multiculturalism. Examining the politics of recognition.* Princeton University Press, Princeton, New Jersey
- Hanson, Gordon H. [2005]:** *Why does immigration divide America? Public finance and political opposition to open borders.* Working paper 129, The Center for Comparative Immigration Studies, University of California, San Diego
- Hanson, Gordon H. – Scheve, Kenneth F. – Slaughter, Matthew J. – Spilimbergo, Antonio [2001]:** *Immigration and the U.S. Economy: Labor-Market Impacts, Illegal Entry, and Policy Choices.* IMF, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=296108 (2007.01.16)
- Huntington, Samuel P [2005]:** *Kik vagyunk mi? Az amerikai identitás dilemmái.* Európa Könyvkiadó, Budapest
- Mc Morrow, Kieran – Werner Roeger [2002]:** *EU pension reform – An overview of the debate and an empirical assessment of the main policy reform options.* EU Commission, DG for Economic and Financial Affairs Working Papers
- Rostoványi Zsolt [2004]:** *Az iszlám világ és a Nyugat.* Corvina, Budapest
- Rumbaut, Rubén G. – Gonzales, Roberto G. – Komaie, Golnaz – Morgan, Charlie V. [2006]:** *Debunking the Myth of Immigrant Criminality: Imprisonment Among First- and Second-Generation Young Men.* Migration Policy Institute, Washington D.C.

- Sapir, André et al [2003]:** *Making the EU Economic System Deliver*. Report of an Independent High-Level Study Group established on the initiative of the President of the European Commission. Brüsszel
- Sartori, Giovanni [2005]:** *Pluralismus, multikulturalismus, a přistěhovalci. Esej o multietnické společnosti*. Dokořán, Praha (Eredeti: *Pluralismo, multiculturalismo e estranei. Saggio sulla società multietnica*. RCS Libri S.p.A., Milano, 2000)
- Sevillia, Jean [2005]:** *Az értelmiség terrorizmusa*. Kairosz Kiadó, Budapest
- Smith, James P. – Edmonston, Barry (eds.) [1997]:** *The New Americans: Economic, Demographic, and Fiscal Effects of Immigration*. National Academy Press, Washington D.C.
- Varvitsiotis, Ioannis M. [2006]:** *Immigration policy in Europe. Towards a common European Union Immigration policy – Developments 1999-2005*. EPP-ED Group in the European Parliament, Brussels
- Congressional Budget Office, The Congress of the United States [2004]:** *A Description of the Immigrant Population*, Washington D.C.
- Department of Homeland Security, Office of Immigration Statistics [2006]:** *2005 Yearbook of Immigration Statistics*, Washington D.C.
- Európai Bizottság [2005]:** *Zöld könyv: „A demográfiai változások kihívása, a nemzedékek közötti szolidaritás új formái.”* Brüsszel
http://ec.europa.eu/employment_social/news/2005/mar/comm2005-94_hu.pdf (2006.02.26.)
- European Commission – Eurostat [2007]:** *Europe in figures, Eurostat yearbook 2006-2007*, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg
- European Commission – Eurostat [2006]:** *Population Statistics*, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg
- European Commission – Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities [2005]:** *Employment in Europe 2005, Recent Trends and Prospects*, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg
- GéDAP – Groupe d'étude de Démographie Appliquée – Berlin Institute for Comparative Social Research:** *Migration and Asylum in Europe 2003*,
- INSEE - Institut National de la Statistique et des Études Économiques [2005]:** *Les immigrés en France - Édition 2005*. <http://www.insee.fr/fr/ppp/sommaire/IMMFRA05.PDF> (2006.05.10.)
- Office for National Statistics [2006]:** *Focus on Ethnicity and Religion 2006*, Palgrave Macmillan, Houndmills,
- Pew Research Center [2007]:** *Muslim Americans: Middle class and mostly mainstream*. <http://pewresearch.org/assets/pdf/muslim-americans.pdf> (2007.05.29.)
- United Nations Population Division (UN PD) [2000]:** *Replacement Migration: Is It a Solution to Declining and Ageing Populations? Results (Chapter IV.)*, New York
<http://www.un.org/esa/population/publications/migration/chap4.pdf> (2004. 11.27.)
- US Census Bureau [2007]:** *Statistical Abstract of the United States: 2007*, <http://www.census.gov/prod/2006pubs/07statab/pop.pdf> (2007.02.19.)

6. A témakörrel kapcsolatos saját publikációk

Gál Zsolt [2006]: *Öregedés, bevándorlás és munkaerőpiac az Egyesült Államokban és az Európai Unióban.* PONT társadalomtudományi folyóirat 2006/1, Pont Intézet, Szlovákia, ISSN 1336-135X

Gál Zsolt [2005]: *Foglalkoztatottság Európában.* Társadalom és gazdaság 2005/1-2, a Budapesti Corvinus Egyetem Folyóirata, Akadémiai Kiadó, Budapest

Konferencia-tanulmány és előadás:

Gál Zsolt [2007]: *Admire the best, forget the West - What kind of immigration policy for Central-Eastern Europe?* Jean Monnet Centre of Excellence, European Summer School 2007: *“Migration flows, sustainable development and neighbourhood policy in the new EU countries”* Rapallo, 2007.05-29 – 2007.06.03.